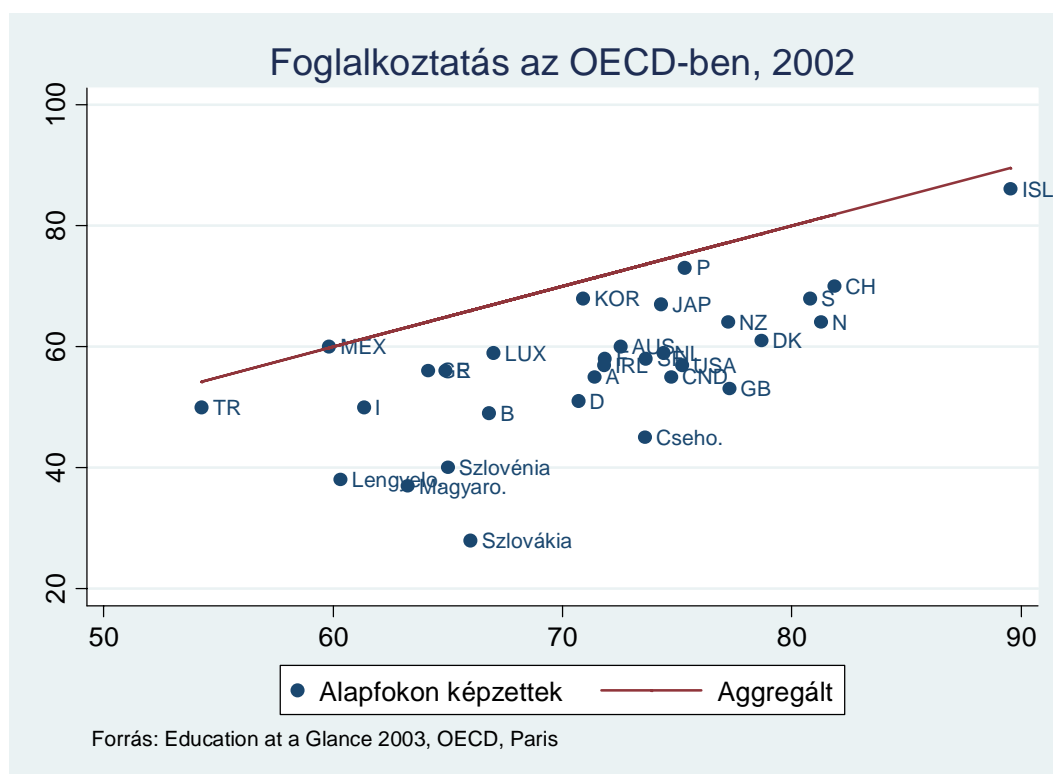

Kiemelten sikeres kutatás 2008-ban

Az évben fejeződött az a mintegy évtizeden át folyó kutatássorozat, amely az iskolázatlan munkanélküliek munkapiaci helyzetét elemezte. Eredményeiből könyv publikáció készült.¹

A rendszerváltás után az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező népesség foglalkoztatása rendkívül alacsony szintre süllyedt a visegrádi országokban. Szlovákia, Magyarország, Lengyelország, Szlovénia és Csehország - ebben a sorrendben - az utolsó öt helyet foglalják el az OECD-országok (Szlovéniával kibővített) rangsorában a képzettséggel nem rendelkezők foglalkoztatási rátája alapján. Az értekezésben összefoglalt kutatások ennek a példátlan mértékű kiszorulási folyamatnak a jobb megismerésére és megértésére irányulnak, beleértve annak a kérdésnek a tárgyalását is, lefékezhető-e a folyamat alkalmasan megválasztott foglalkoztatáspolitikai eszközökkel.

A kutatás dokumentálja a foglalkoztatáscsökkenés folyamatát, és felhívja a figyelmet, hogy az alacsony iskolázottságú népesség munkából való kiszorulása nem statisztikai látszat, nem csak a roma népességet sújtó probléma és nem világjelenség, amivel szemben hiába is próbálnánk fellépni.

A KSH által közölt, kirívóan alacsony foglalkoztatási adatok már magukba foglalják a nem regisztrált munkavégzés egy (valószínűsíthetően nem csekély) részét. A mezőgazdasági

¹ Köllő János: A pálya szélén - Iskolázatlan munkanélküliek a poszt-szocialista gazdaságban, Osiris-MTA KTI, 2009

MTA KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

1112 Budapest Budaörsi út 45. Tel.: 309-2652, Fax: 309-2650,

E-mail: fazekas@econ.core.hu Honlap: <http://econ.core.hu/>

foglalkoztatás több mint kétszer, az építőipari és szolgáltatásbeli foglalkoztatás kétszer magasabbnak mutatkozik a Munkaerő-felvételben, mint az Országos Nyugdíjfőigazgatóság nyilvántartásaiban. Az aggregált foglalkoztatásban 20 százalékos a többlet, a 0-8 osztályt végzeteknél pedig becslés szerint 33 százalékos. A rejtett munka egy részét természetesen a MEF és más adatfelvételek sem figyelik meg, a kutatások azonban arra utalnak, hogy az adatfelvételekben munkanélkülinek vagy inaktívnak minősülők, valamint az alkalmi munkások társadalmi hátrányait nem szünteti meg a fekete munka: a jövedelmük és a fogyasztásuk alacsony, és sokkal elégedetlenebbek az életükkel – azonos bevallott jövedelem mellett – mint a foglalkoztatott társaik.

Az általános iskolát végzetek munkából való kiszorulása – a diszkriminációval súlyosbítva – különösen súlyosan érinti a roma népességet, de nem tekinthető „roma-problémának”. A 0-8 osztályt végzett, munkavállalási korú *nem dolgozó* népességben a cigányok aránya a férfiaknál legfeljebb 30-40 százalékosnak, a nőknél 30 százalék alattinak becsülhető.

A nyugat-európai foglalkoztatási szint nem csak az alapfokon *iskolázott* népesség esetében haladja meg jelentősen a kelet-európaiakat, hasonló eltérést látunk az *elégtelen alapkészségekkel* (írás-olvasási, számolási jártasságokkal és logikai készségekkel) rendelkező csoportokat összehasonlítva is. Ez a Nemzetközi Felnőtt Írásbeliség-vizsgálat adatain nyugvó eredmény megkérdőjelezi a sztereotípiát, mely szerint az alacsony tudásszint kizárja a foglalkoztatást „a modern piacgazdaságban”. Ennek ellentmondanak a képzetlen munka keresletének berrugalmasságára vonatkozó becslési eredmények is: a gazdaság a bérektől függően több vagy kevesebb képzetlen munkásra tart igényt, és a határon olyan munkavállalók állnak, akiket megfelelő bérszinten érdemes és lehetséges munkába vonni.

A kutatás megpróbál magyarázatot keresni a nyugati világban példa nélkül álló marginalizálódásra. Ha meg szeretnénk érteni a kiszorulás természetét, akkor nem érvelhetünk se magyar sajátosságokkal, se világtendenciákkal, hanem olyan tényezőket kell keresnünk, melyek közösek a viszonylag gyors rendszerváltáson átesett közép-kelet európai volt szocialista országokban.

Egy ilyen tényező, hogy a posztszocialista átmenetben a *bérek* csak késedelmesen, a munkanélküliség nyomására alkalmazkodnak a munkavállalók termelékenységéhez. Miközben az állami szektor bezárása folyamatosan táplálja a munkanélküliséget, a kevésbé termelékeny munkásoknak felkínált bérek elkerülhetetlenül alacsonyak lesznek a jóléti támogatásokhoz képest. Egy formális modellben bemutatásra kerül, hogy ebben a helyzetben a képzett és a képzetlen munka – vagy általánosabban, az alacsonyabb illetve magasabb termelékenységűnek ígérkező tevékenységek – között elkerülhetetlenül jelentős mértékű, bár átmeneti foglalkoztatási és jövedelmi egyenlőtlenségek alakulnak ki. Az egyenlőtlenség mértéke és a rendszerváltással járó aggregált jövedelemvesztés is függ attól, hogy az átalakulást vezető politikai erők hogyan *kombinálják* a privatizációs, jóléti és adópolitikát, miközben egyik eszköz hatása sem jelezhető előre a másik kettő ismerete nélkül.

Közös vonása a volt szocialista országoknak, hogy nagy számban tartottak fenn az *alapkészségeket kevésbé mozgósító munkahelyeket*, és az iskolarendszereik, ehhez igazodva, tömegesen bocsátottak ki olyan gyerekeket, akiket nem vértettek fel a tanuláshoz és az

MTA KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

1112 Budapest Budaörsi út 45. Tel.: 309-2652, Fax: 309-2650,

E-mail: fazekas@econ.core.hu Honlap: <http://econ.core.hu/>

alkalmazkodáshoz szükséges alapvető jártasságokkal. Miközben a modern piacgazdaságokban az írástudás hiánya nem tekinthető a munkához jutást kizáró oknak, a volt szocialista országokban az alapkészségek hiánya mégis erősen korlátozza a legkevésbé képzett rétegek foglalkoztatását. Egyfelől, igen alacsony a funcionális írástudás átlagos szintje, az érettségizett és diplomás *fiataloktól* eltekintve. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a vállalatok már igen kevés írás-olvasási feladat előfordulása esetén is magasabb iskolázottságú munkaerőt keresnek: néhány ilyen feladat esetén szakmunkás végzettségűeket a 0-8 osztályt végzettek helyett, többféle feladat esetén érettségizetteket a szakmunkások helyett. Másfelől, történelmi okokból Közép-Kelet Európában alacsony az önfoglalkoztatás és a családi alapon működő tradicionális kisvállalati szektor aránya. A nagy szervezetek és a gyakran csak látszatra kicsi - nagyvállalatokhoz, üzletláncokhoz, franchise hálózatokhoz tartozó – vállalkozások nehezen boldogulnak írni-olvasni alig tudó, a szervezeti kultúrába nehezen illeszkedő munkásokkal.

Szintén közös örökség a *tanonrendszerű szakmunkásképzés*. A visegrádi országokban a rendszerváltás pillanatában az ilyen képzettségűek adták a népesség legnagyobb csoportját. A hagyományos szakképzésben megszerzett ismeretek elavulása a (ténylegesen) képzetlen munka kínálatának jelentős növekedését eredményezte, és erőteljes kizorító hatással járt.

A kutatás a magyar kormányzatnak a képzetlen munkanélküliség csökkentésére irányuló próbálkozásait is vizsgálja, és javaslatokat fogalmaz meg a foglalkoztatáspolitikai átalakítására. A 2001-2002. évi minimálbéremelések tapasztalainak részletes elemzése egyfelől alátámasztja, hogy a képzetlen munkaerő kereslete rugalmas, másfelől rávilágít arra, hogy a „bérek és segélyek közötti távolság” változtatása önmagában nem feltétlenül eredményezi a kínálat növekedését. Ugyanerre utalnak a segélyszigorítások tapasztalatai: a készpénzes támogatások összegének és igénybevételi feltételeinek radikális átalakítása is hatástalan maradhat, ha a munkavállalás egyéb feltételei hiányoznak.

A felelős politikának abból célszerű kiindulnia, hogy a képzetlen munkaerő hiányos alapkészségei az adott gazdasági strukturában akadályozzák, de nem zárják ki a piaci foglalkoztatást; a képzetlen munka bére jelenleg, elsősorban a minimálbér szabályozás miatt rugalmatlan; a kereslete rugalmas, a kínálata pedig nem reagál érzékenyen a készpénzes támogatások változásaira. Fontos körülmény, hogy a képzetlen munkanélküliség egész kérdésköre – a romák viszonylag alacsony részaránya ellenére - mélyen etnicizálódott. A piacról való kizorulás jellegéhez és okaihoz illeszkedő, a korábbi reformkísérletek kudarciból okuló programnak ezért legalább hat területre kellene kiterjednie: (1) a közoktatás megújítására, ezen belül a szegregáció mérséklésére (2) a béralkalmazkodási korlátok eltávolítására és a képzetlen munkát mesterségesen drágító adóelemek megszüntetésére (3) a bértámogatások koncentrálására, azokra a csoportokra, melyek esetében a szabályozás gátolja a piaci alkalmazkodást (4) a fix munkavállalási költségek csökkentésére, (5) a munkaügyi rendszer *szolgáltatásainak* jelentős kiterjesztésére és fejlesztésére, valamint (6) a diszkrimináció mérséklésére.